

2-TOM, 1-SON
“JINOYAT VA JAZO” ROMANI TAHLILI VA ROMAN
SYUJETINING PSIXOLOGIK TABIATI

Qosimova Sevara Akram qizi
107-DIUM o‘zbek tili o‘qituvchisi

Annotatsiya.

Bu tahlil Fyodor Dostoevskiyning “Jinoyat va jazo” romanini chuqur o‘rganadi, uning syujetining murakkab psixologik mohiyatini o‘rganadi. Roman 19-asr Sankt-Peterburg fonida sodir bo‘ladi. Roman azob chekkan qahramon Rodion Raskolnikovning ichki jinlari va axloqiy jihatdan noaniq jinoyat oqibatlarini bilan kurashayotgani haqida. Izoh qahramonlarning chuqur psixologik chuqurligini o‘rganadi, ularning harakatlariga turtki bo‘lgan motivlar, ichki qarama-qarshiliklar va axloqiy dilemmalarni o‘rganadi. Shuningdek, u romanning aybdorlik, qutqarilish va ijtimoiy umidlarning psixologik ta‘sirini o‘rganishni diqqat bilan o‘rganadi. Qahramonlar tafakkurining nozik tomonlarini ochib berish orqali ushbu tahlil “Jinoyat va jazo”ni inson ongini abadiy izlanishga aylantiruvchi psixologik jihatlar haqida tushuncha beradi. Mazkur jinoyat va jazo romanning tahlili va romani syujetining psixologik so‘z yuritiladi, Dostoevskiy bu odamlarning taqdirini sinchkovlik bilan o‘rgangan va tahlil qilgan. Fyodor Dostoevskiy uchun nafaqat ularning hayotiy voqealari, balki u yoki bu odamni jinoyat sodir etishga undagan sabablar ham qiziq bo‘lgan, albatta. Dostoyevskiy bulardan o‘zi uchun muhim xulosalar chiqardi. Bu xulosalar bizga “Jinoyat va jazo” romanini tahlil qilishda, Raskolnikov obrazini ochishda katta yordam beradi. Ma‘lum bo‘lishicha, o‘sha paytda jinoyatchilar ko‘pincha Rossiyadagi odamlarning ijtimoiy ahvolidan norozilik bilan harakat qilishgan. Darhaqiqat, tenglik haqida gapirishning iloji yo‘q edi, dehqonlar uchun krepostnoylik bekor qilindi va ularning ko‘plari, agar ko‘pchilik bo‘lmasa, qashshoqlik chegarasidan pastroq bo‘lishdi. Bunday g‘azablangan kambag‘allar nima qilishlari mumkin edi? Aftidan, xulosa o‘z-o‘zidan paydo bo‘ladi – dehqonlar ichib, haddan oshdi va shaharda yashash uchun jinoyatlar, o‘g‘irliklar qilishdi.

Kalit so‘zlar: jinoyat va jazo, dostoevskiy, psixologik tahlil, psixologik tabiat, 19-asr rus adabiyoti, xarakter motivatsiyasi, axloqiy jihatdan noaniq jinoyat, rodion raskolnikov, axloqiy dilemmalar, aybdorlik va najot, ijtimoiy umidlar, inson ongi, ichki mojarolar, adabiy tahlil, jinoyat, tahlili, syujet, oddiy odam, bechora odamlar

Abstract:

This analysis delves into Fyodor Dostoevsky's seminal novel "Crime and Punishment," examining the intricate psychological nature of its plot. Set against the backdrop of 19th-century St. Petersburg, the novel follows the tormented protagonist, Rodion Raskolnikov, as he grapples with his inner demons and the consequences of a morally ambiguous crime. The annotation explores the profound psychological depth

2-TOM, 1-SON

of the characters, delving into the motivations, internal conflicts, and moral dilemmas that shape their actions. Additionally, it scrutinizes the novel's exploration of guilt, redemption, and the psychological toll of societal expectations. By unraveling the intricacies of the characters' minds, this analysis provides insights into the psychological dimensions that make "Crime and Punishment" a timeless exploration of human consciousness. Analysis of this crime and punishment novel and the psychological plot of the novel, Dostoevsky carefully studied and analyzed the fate of these people. Fyodor Dostoevsky was interested not only in their life events, but also the reasons that motivated this or that person to commit a crime. Dostoevsky drew important conclusions from them. These conclusions will greatly help us in the analysis of the novel "Crime and Punishment" and in revealing the character of Raskolnikov. It turned out that at that time criminals often acted out of dissatisfaction with the social situation of people in Russia. Indeed, there was no equality to speak of, serfdom was abolished for the peasants, and many, if not most, of them lived below the poverty line. What could such angry poor people do? It seems that the conclusion is self-evident - the peasants drank, got too much, and committed crimes and thefts in order to survive in the city.

Keywords: crime and punishment, dostoevsky, psychological analysis, psychological nature, 19th-century russian literature, character motivations, morally ambiguous crime, rodition raskolnikov, moral dilemmas, guilt and redemption, societal expectations, human consciousness, inner conflicts, literary analysis, crime, analysis, plot, common man, poor people

Аннотация.

Этот анализ углубляется в основополагающий роман Федора Достоевского «Преступление и наказание», исследуя сложную психологическую природу его сюжета. Действие романа разворачивается на фоне Санкт-Петербурга XIX века. В романе рассказывается о измученном главном герое Родионе Раскольникове, который борется со своими внутренними демонами и последствиями морально неоднозначного преступления. Аннотация исследует глубокую психологическую глубину персонажей, углубляясь в мотивы, внутренние конфликты и моральные дилеммы, которые определяют их действия. Кроме того, он тщательно исследует романное исследование вины, искупления и психологических потерь, вызванных общественными ожиданиями. Раскрывая хитросплетения разума персонажей, этот анализ дает представление о психологических аспектах, которые делают «Преступление и наказание» вечным исследованием человеческого сознания. Анализируя этот роман «Преступление и наказание» и психологический сюжет романа, Достоевский тщательно изучил и проанализировал судьбы этих людей. Федора Достоевского интересовали не только события их жизни, но и причины,

2-TOM, 1-SON

побудившие того или иного человека совершить преступление. Достоевский сделал из них важные выводы. Эти выводы очень помогут нам при анализе романа «Преступление и наказание» и раскрытии характера Раскольникова. Оказалось, что в то время преступники часто действовали из-за недовольства социальным положением людей в России. Действительно, о равенстве не могло быть и речи, для крестьян было отменено крепостное право, и многие, если не большинство, из них жили за чертой бедности. Что могли сделать такие разгневанные бедняки? Кажется, вывод напрашивается сам собой – крестьяне пили, злоупотребляли, совершали преступления и кражи, чтобы выжить в городе.

Ключевые слова: Преступление и наказание, Достоевский, Психологический анализ, Психологическая природа, Русская литература XIX века, Мотивация персонажей, Морально неоднозначное преступление, Родион Раскольников, Моральные дилеммы, Вина и искупление, Социальные ожидания, Человеческое сознание, Внутренние конфликты, Литературный анализ

Kirish

Fyodor Dostoevskiy bir muddat surgunda og'ir mehnat bilan o'tkazgan. Qamoqda kechirgan hayoti u uchun juda ko'p narsalarni tahlil qilish, tushinish imkonini berdi deyish mumkin. Sibirdagi og'ir hayoti Dostoyevskiyning "O'lik uydan maktublar" deb nomlangan pishiq asar yaratishiga fundament vazifani o'tagan. Bu haqda Jovli Xushboq "Yostiqdoshga yolchimagan adib yoxyd Fyodor Dostoyevskiy hayotidan ayrim lavhalar" deb nomlangan maqolasida "Ehtimol, Sibr surgunidagi jabu jafolardan yelkasi yag'ir bo'lmaganida "O'lik uydan maktublar" dek hayotiy, badiiy jihatdan xiyla pishiq asar dunyoga kelmasmidi? Sibir, qamoqxonasidagi chirkin hayot tasviri bunchalik tabiiy chiqmagan bo'lardi, balki..." Yozuvchi u yerda bo'lganida, turli xil odamlarga duch keladi va odatda og'ir mehnatda xizmat qiladiganlar - siyosiy mahbuslar, jinoyatchilar, o'g'rilar va qotillar bilan birga yashashga va suhbat qilishga to'g'ri keladi. "Jinoyat va jazo" romanini tahlil qilish haqida gapirganda, bu haqiqatni hisobga olish juda muhimdir, chunki u yerda, og'ir mehnatda vatandan uzoqda, Dostoevskiy bu odamlarning taqdirini sinchkovlik bilan o'rgangan va tahlil qilgan. Fyodor Dostoevskiy uchun nafaqat ularning hayotiy voqealari, balki u yoki bu odamni jinoyat sodir etishga undagan sabablar ham qiziq bo'lgan, albatta. Dostoyevskiy bulardan o'zi uchun muhim xulosalar chiqardi. Bu xulosalar bizga "Jinoyat va jazo" romanini tahlil qilishda, Raskolnikov obrazini ochishda katta yordam beradi. Ma'lum bo'lishicha, o'sha paytda jinoyatchilar ko'pincha Rossiyadagi odamlarning ijtimoiy ahvolidan norozilik bilan harakat qilishgan. Darhaqiqat, tenglik haqida gapirishning iloji yo'q edi, dehqonlar uchun krepostnoylik bekor qilindi va ularning ko'plari, agar ko'pchilik bo'lmasa, qashshoqlik chegarasidan pastroq bo'lishdi. Bunday g'azablangan

2-TOM, 1-SON

kambag'allar nima qilishlari mumkin edi? Aftidan, xulosa o'z-o'zidan paydo bo'ladi – dehqonlar ichib, haddan oshdi va shaharda yashash uchun jinoyatlar, o'g'irliklar qilishdi. Mamlakatdagi og'ir hayot, hukumatning chirib ketgan siyosati odamlarni jinoyat va faxsh ishlar qilishga va shu yo'l bilan o'zlarini va oilalarini boqishga harakat qilishdi. Iqdisodiy muammolar adibning real hayotida ham o'z aksini topgan. Dostoyevskiy ham pul bilan bog'liq muammolardan yiroq bo'lmagan. Shuning uchun ham adibning dastlabki asari bekorga "Bechora odamlar" deb nomlanmagan. Dostoyevskiyning "Jinoyat va jazo" romani ham oddiy oddamlar hayotida kechadigan voqealar asosida yoritilgan. Asarni tahlil qilib, Fyodor Dostoyevskiy ushbu global muammoni Rossiyada qanday hal qilish bo'yicha o'z qarashlarini taklif qilgan va buni asar davomida singdirgan. Misol uchun asar qahramonlaridan biri Razumixin tomonidan aytilgan; "jinoyat ijtimoiy tuzumning adolatli emasligidan norozilik tarzida ro'yobga chiqadi – vassalom, boshqa hech gap-so'z yoq, hech qanday sabablar tan olinmaydi – hech nima!..1 Asarning bosh qahramoni Lujin nutqi bilan aytganda: "– Rodion Romonovich Raskolnikov, janob talab yoki sobiq talaba?". Raskolnikovning psixologik tabiati o'ta murakkab. Raskolnikov faqatgina pulsizlik, kambag'lik va qashshoqlik bilangina xarakterlanmaydi, balki miyyaga chuqur o'rnashib olgan, bir qaraganda ezgu va gumanistik, boshqa tomondan qarasa, g'oyat xavfli hamda yuqumli g'oyalar, xayollar girdabidagi talvasali vaziyatda. Bunday murakkab psixologik vaziyat kitobxonni ham chuqur fikir yuritishga majbur qiladi. Kimdir biz inqilobiy harakat va avtokratiyani ag'darish haqida gapiryapmiz, deb o'ylaydi, lekin yozuvchi boshqacha rivojlanishni ko'rdi - bu nasroniy axloqini ommaga joriy qilish orqali xalqning ma'naviy hayotini yaxshilash kerak degan g'oyani ilgari surmoqchi bo'ladi bizningcha. Darhaqiqat, insonning yuragiga ta'sir qiladigan va uning ongini va ruhini qayta tiklashi mumkin bo'lgan xristian tamoyillari tushunchasi mavjud. Biroq, jinoyatchilikning o'sishiga nafaqat odamlarning dahshatli moliyaviy ahvoli sabab bo'ldi, balki yangi falsafalar ham bu o'sishning muhim tarkibiy qismiga aylandi. Roskalknikov o'zini Napalion bo'laman deb o'yaldi. U bir jinoyat katta fojia emas deb hisobladi. Bu jinoyat orqali boshqalarning ahvolini yaxshilash mumkin deb ishonadi. Raskolnikovning "Jinoyat haqida..." deb nomlangan maqolasida: "Yodimda, men jinoyatchining jinoyat qilish jarayonidagi ruhiy holatu haqida yozgan edim" 2 deydi. Maqolada "...barcha odamlar "odami" va "favqulotda" kishilar deb ajratiladi. Odmi odamlar muminqobil bo'lib yashashlari kerak, qonunlarni buzmasliklari lozim, negaki, ular oddiy odamlar-da. Favqulodda odamlar bo'lsa, istagncha jinoyat qilishlari va istagancha qonunlarni buzushlari mumkin ekan, ular bunga haqli ekanlar, nega desangiz, ular boshalarga o'xshamaydigan favqulotda odamlar ekan-da..."3 Bunday fikirlar asarda obrazlar tilidaan aytilsada, aslida ular Dostoyevskiyning qalbidagi gapalar edi. Buyuk shaxslarning ko'pchiligi ham aslida qotil bo'lgan deya Likurg -

2-TOM, 1-SON

qadimgi Sparta davlatining asoschisi, Salon – Qadimgi Yunonistonda islohotlar o'tkazgan davlat arbobi va Napalion kabi tarixda o'zlaridan abadiy nom qoldirgan shaxslarni keltirib o'tadi. Asarning bosh obrazi Roskalknikov o'zining g'oyasi boshqalar uchun foydali bo'ladi degan fikirda sudxo'r kampirni o'ldirib jinoyat qilishga va o'zidagi fikirning to'laqonli haq ekanligiga ishonar edi. Raskolnikov tomonida aytilga yana bir jumлага e'tibor qaratmoqchiman. "Mening odamlarni odmi va favqulodda shaxslarga bo'lishimga kelganda, extimol, bu unchalar asoslanmagandir, roziman, lekin men bunda to'la aniqlik ham talab qilayotganim yoq. Men faqat o'zimning asosiy g'oyamga ishonaman. Gap shundaki, tabiat qonunlariga ko'ra, odamlar umuman ikki toifaga bo'linadilar: past toifa (odmi odamlar), o'ziga o'xshganlarni uchratishdan boshqa narsaga yaramaydilar, ular urchish naterialidirlar va ikkinchi – odam deb sanasa arziydigan va hayotda , o'z muhitida yangilik, yangi so'z barpo qilish iqidoriga, qudratiga ega bo'lganlar..."⁴ Raskolnikov ham Napalion bo'lishim mumkin deb o'yladi, hamma narsaning yechimini sudxo'r kampirni o'ldirish deb o'yladi. Uning ruhiyatida ikki turdagi qarama-qarshilik kurashardi ayni damda. Birinchisi, kampirni o'ldirish kerak desa, ikkinchisi, bu jinoyotku degan fikirlar "opozotsiaysi". Uni jinoyat qilishga undagan kuch nimada edi? Bunga javob topish uchun Raskolnikovning maqolasidan yuqoridagi jumlalarni yana davom etirishni maqul topdik. "...birinchi toifadagi , ya'ni material bo'luvchilar o'z tabiatlariga ko'ra, yangilikka qarshi bo'lgan, batartib, chegaradan chiqmaydigan, tobe bo'lib yashaydigan va tobe bo'lishni yaxshi ko'radigan odamlardir umuman olganda. Menimcha, ular yaralishdan mute bo'lish uchun yaratilganlar, ularning peshonasiga yozilgani shu va bunda ularning shanini yerga uradigan hech qanday yomon narsa yoq. Ikkinchi toifadagi odamlarning bari qonunga xilof ish tutadilar, ular buzg'unchilardir yoki qobiliyatlariga ko'ra, shunga moyildirlar Rodion Raskolnikovning "Jinoyat va jazo" romanidagi tahlilini Rodion Raskolnikov "Jinoyat va jazo" romanining bosh obrazi bo'lganligi sababli, u haqida gapirishni maqul deb bilamiz. "Jinoyat va jazo" asarini qisqacha tahlil qilar ekanmiz, ushbu personaj, ya'ni Raskolnikov obrazini muhokama qilmasdan turib asar mohiyatini ochib berish imkonsiz bo'lar edi. Filalogiya fanlari doktari Zulfiya Pardayeva "Hozirgi o'zbek romanchiligi taraqqiyot tamoyillari" nomli ilmiy ishining "Polifonik roman poetikasining badiiy – estetik qirralari" nomli bo'limoda " "Jinoyat va jazo" romani qahramoni Raskolnikov ongida yovuzlik g'oyasining boshqa ongga berilishi, tergovchi anglab yetgan mantiq mohiyatining Raskolnikov ongida qayta sintez qilinishi va bu sintez natijasida g'oya tergovchi ongida qayta muloqatga kirishishi qahramon ongida jaza muqarrarligiga ishontirish kabi murakkab polifonik tizim F.Dostoyevskiy romanlarida badiiy talqin sifatida kashf etildi."⁵ Shunday qilib, Rodion Raskolnikov haqiqatan ham kambag'al edi, lekin u eski sudxo'rni nafaqat qashshoqlik, balki asosan mafkuraviy fikrlar tufayli o'ldirishga qaror qildi. "Faust"da aytilgan "Nazariya quruq

2-TOM, 1-SON

ogʻochdir, lekin yashnar hayot daraxti!” degan oʻjar haqiqat yana yuz koʻrsatdi: Raskolnikov oltmishlarga borgan sudxoʻr kampir Alyona Ivanovnanigina emas, uning oʻttiz besh yoshlardagi, birovga zarari tegmaydigan oʻgay singlisi Lizaveta Ivanovnani ham “naq qansharidan chopib, miyasini qoq ikkiga boʻlib yuborish”ga majbur boʻldi. Mana shu mudhish manzara moziyda necha minglab marotaba yuz bergan, bugungi dunyoda ham toʻxtovsiz roʻy berayotgan va nadomatlar boʻlsinki, kelajakda ham sodir etilajak xunrezliklarning barchasini aks ettiruvchi timsol boʻla oladi. Qotillikka qadar va uni sodir etganidan keyin Raskolnikov ahvolruhiyasida kechgan toʻlgʻanishlarni xuddi zarrabin ostidagidek tiniq va jonli tasvirlagan yozuvchi bir joyda “Ruh tugʻyonga kelgan, lekin tugʻyon ichra dahshatli ojizlik koʻzga tashlanib qolgan edi”, deydi. Bizningcha, qahramonning oʻsha lahzadagi holati, ichidan kechayotgan alamli hislari ifodasi boʻlmish bu taʼrifdagi “ojizlik”, aslida, Raskolnikov ruhiyatidagi eng katta qudrat – uning chinakam INSON bolasi ekanidan yaqqol dalolat hisoblanadi. Zero, ana shu “ojizlik” uni cheksiz vijdoniy azobga giriftor qiladi, oʻzi yoʻl qoʻygan, tuzatib boʻlmas xatolikni butun dahshati bilan idrok qilishga majburlaydi. Oxir-oqibatda esa tavba-tazarru ila poklanmoq yoʻlini tanlashiga sabab boʻladi. Uning nazariyasiga koʻra, har bir inson ikki toifadan biriga tegishli - "oddiy odamlar" va "gʻayrioddiy odamlar". Raskolnikovning fikricha, birinchi toifa, yaʼni oddiy odamlar, ijtimoiy tamoyillar bilan uygʻun yashaydigan, qonunga boʻysunadigan, qoidalarni buzmaydigan va hech narsani oʻzgartirishni xohlamaydiganlar. Ammo ikkinchi toifadagi odamlar haqiqatan ham gʻayrioddiy - ular qonunni buzadilar, tarix yoʻnalishini oʻzgartirishga harakat qiladilar va hatto boshqa odamlarning hayotini tasarruf etishadi. Agar birinchilar oddiy odamlar boʻlsa, unda gʻayrioddiy odamlar bilan hamma narsa boshqacha, chunki bunday odam kuchli, jasur va oqim bilan bormaydi, ehtimol yorugʻlik bunday odamlarga tayanadi. Bu haqda yuqorida asarning oʻzidan batafsil maʼlumotlarni keltib oʻtdik. Shuni taʼkidlash kerakki, Rodion Raskolnikov obrazi, ayniqsa, u oʻzining qaysi guruhga mansubligini koʻrishga qaror qilgan va shuning uchun kampirni oʻldiradigan paytda yorqin namoyon boʻladi. Raskolnikov, shubhasiz, juda isteʼdodli, aqlli va shu bilan birga magʻrur, lekin uning orzulari va yaxshiroq hayotga intilishlari faqat uning boshida qoladi - qashshoqlik uning orsularini amalga oshirishga toʻsqinlik qiladi. Qashshoqlik Raskolnikovni hamma joyda taʼqib qiladi - singlisi qashshoqlik tufayli notoʻgʻri odamga turmushga chiqadi, ishdan boʻshatilgan harbiy maslahatchi Sonechkaning otasi (Marmeladov) ichkilikboz boʻlib, nihoyat choʻkib ketadi, Sonechka Marmeladovanning oʻzi esa fohisha boʻlishga majbur boʻladi. Kambagʻallik nafaqat Raskolnikovmi, balki, butun jamiyatga katta salbiy tasir koʻrsatishi mumkinligini koʻrsatib bergan deyish mumkin. Kambagʻallikdan adibning oʻzi ham qanchalik qiynalganligi bizga sir emas. “ Dostoyevskiy bir bosma taboq qoʻlyozmasiga 150 rubl olar edi. Taqqos uchun: shu hajmdagi qoʻlyozmalariga Tolstoyga 500 rubl toʻlashardi. Hisob-kitob masalalarida

2-TOM, 1-SON

Dostoyevkiy juda no‘noq bo‘lgan: kirim-chiqim daftari yuritmagan, pul jamg‘arishni bilmagan. Har doim qarz bilan yashagan. To‘liq ishonch bilan aytish mumkinki, agar ikkinchi xotini Anna “iqdisodiy siyosat”ni yo‘lga qo‘ymaganda (erining o‘zi shuni so‘ragan), Dostoyevskiy qashshoqlarcha hayot kechirgan, xatto to‘lamagan qarzlari uchun turmaga tashlangan bo‘larmidi...”6 Asar qahramonlaridan biri Marmeledovning Raskolnikovga kambag‘allik haqidagi aytgan gaplari adib tomonidan aytilgandek jaranglaydi. “Kambag‘allik ayb emas, biroq yo‘qchilik bu – illat. Siz kambag‘alchilikda hali o‘zingizning to‘g‘ma oliyjanob fazilatlarinizi saqlab qolgan bo‘lasiz, yoqchilikda esa ularni hech qachon va hech kim saqlab qola bilmaydi”. “Jinoyat va jazo” romanida Raskolnikov va boshqa obrazlar ana shunday sharoitlarda shakllangan. Asar mazmuniga chuqurroq kirib borishimiz uchun tahlilimizni syujetlar asosida davom ettiramiz. 1860-yillar Sank-Petrburgning kambag‘allar yashaydigan qismi. Yoz oqshmi. Sudxo‘r kampir Alyona Ivanovnani o‘ldirishi rejalashtirgan sobiq talaba Rodion Romanovich Raskolnikov kampirga ohirgi kimmatbaho narsasini garovga topshirib kelayotganda arzon qovoqxonalaridan biriga kiradi va u yerda tasodifan ishdsan haydalgan amaldor Marmeladov bilan uchrashib qoladi. U kasalligi, qashshoqligi va piyanistaligi uchun qizi Soniyani pul topish uchun ishratxonga yuborganligini aytadi. Ertasi kuni ertalab esa Raskolnikov qishloqdagi onasidan xat oladi. Xatda singlisi Dunyoning pomeschik Svidragalovning uyida qanday azob chekkanligi tasvirlangan edi. Xatdan u singlisining nikohi munosabati bilan onasi va singlisi Dunyoning yaqinda Sank-Peterburgga kelishini bilib oladi. Bo‘lg‘usi kuyov tadbirkor Lujin bo‘lib, u nokohni sevgiga emas, qizning qashshoqligi va qaramligiga qarab qurmoqchi edi. Onasi bo‘lsa Lujin o‘g‘li Raskolnikovning unversitetni tugatishiga moliyaviy yordam beradi deb umid qilardi. Soniya va Dunyoning yaqinlari uchun qilgan qurbonliklari Raskolnikovni o‘ylashga majbur etadi va bu narsalar sudxo‘r kampirni o‘ldirish niyatini kuchaytirmasdan qolmaydi. Darhaqiqat, uning puli tufayli yuzlab, minglab yoshlar azob-uqubatdan xalos bo‘lishi mumkin. Ammo qahramonning qonli zo‘ravonlikka nisbatan nafrati bolaligini eslatgan tushidan keyin yana ko‘tariladi: o‘shanda bolaning yuragi o‘linga mahkum qilingan qirchang‘i otga achinib ketgan edi... Shunga qaramay, Raskolnikov nafaqat kampirni, balki kutilmaganda uning xonadonga qaytib kelgan mehribon, muloyim singlisi Lizavetani ham bolta bilan chopib o‘ldiradi. Ko‘p o‘tmay Raskolnikov dahshat bilan o‘zi va boshqa odamlar orasida begonashuvni his qiladi. U universitetidagi o‘rtog‘i Razumixin bilan bo‘lgan suhbatda kampirni o‘ldirganlikda gumon qilinib, oddiy qishloq yigiti bo‘lgan rassom Mikolka hibsga olinganini aniqlaydi. Jinoyat haqidagi suhbatlarga og‘riqli munosabatda bo‘lib, uning o‘zi ham boshqalarda shubha uyg‘ota boshlaydi. Raskolnikovning Lujin bilan uchrashgandagi holati ham uning ruhiyati qay darajada salbiy holatda ekanligini ko‘rsatadi. Raskolnikovnikiga tashrif buyurgan Lujin

2-TOM, 1-SON

qahramonning yashash joyini ko'rib hayratlanadi. Ularning suhbatini janjalga aylanib, aloqalarni uzilishi bilan tugaydi. Raskolnikov ayniqsa Lujinning "oqilona egoizm" nazariyasi va o'zining "odamlarni chopish mumkin..." degan "nazariyasi" o'rtasidagi amaliy xulosalar yaqinligidan xafa bo'ladi. Peterburg atrofida daydib yurar ekan o'zini dunyodan ajtalib qolayotgandek his etadi va bundan juda azaoblanadi. Ko'chada arava bosib ketgan Marmeladovni ko'rib qoladi. Shu holatda u jinoyatini tan olishga ham tayyor edi. Rahmi kelganidan Raskolnikov oxirgi pulini o'layotgan odamga sarflaydi: uni uyga olib borishadi, doktor chaqirishadi. Raskolnikov Marmeladovning xotini Katerina Ivanovna va qizi Sonya bilan tanishadi. Sonya otasi bilan fohishalarga xos bo'lgan yorqin libosda xayrlashadi. Bu qilgan yaxshi ishi tufayli Raskolnikov jamiyatga, qisqa muddat bo'lsa-da, qo'shila oladi. Biroq xonadonida onasi va singlisini uchratib, to'satdan ularning sevgisi uchun "o'lik" ekanini anglab yetadi va ularni uyidan haydab chiqaradi. U yana yolg'iz, ammo unga o'xshab "chegara chizig'i"ni xatlab o'tgan Sonya bilan yaqinlashishga umidi bor edi va asar so'ngida shunday ham bo'ladi. O'zini yolg'iz sezayotgan Raskolnikov yana Soniyaning oldiga keladi. O'zi bazida shunday bo'ladi, insoning atrofida ko'plab yaqinlari bo'lsa ham, o'zini yolg'iz his qiladi. Barcha gaplarini ochiq ayta oladigan bir mehriboni bo'lishni xohlaydi. Balkim bu fikirlarimizda g'alizlik bordir, chunki yolg'izlik Allohga xos. "Quron"ning "Ixlos" surasida Ayt: "U Alloh yagonadir" deyiladi.). Injildagi "zino qilma" amrini buzgan bu ayolni chidab bo'lmas yolg'izlikdan qutulish uchun najot deb biladi. Ammo Sonya yolg'izlik alamini bilmas edi. U, suhbatdoshidan farqli o'laroq, boshqalarni o'zi uchun emas, o'zini boshqalar (uydagi och opasingillari) uchun qurbon qilgan edi. Yaqinlariga bo'lgan sevgi va hamdardlik, Xudoning marhamatiga ishonish uni hech qachon tark etmadi. U hayotida ham mo'jiza sodir bo'lishiga umid qilib, Rodionga Iso tomonidan Lazar tiriltirilishi haqidagi Injil oyatlarini o'qib beradi. Rodion esa "butun chumoli uyasi" ustidan hokimiyat o'rnatish haqidagi "napoleoncha" g'oyasi bilan qizni o'ziga jalb qila olmaydi. Bundan kelib chiqadiki, ollohning kalomi oldida insonning har qanday buzg'unchi g'oyasi amalda noto'g'riligini ko'rsatadi. Asardagi Soniya obrazi qiyin holatlarni boshidan kechirgan, yaqinlari uchun o'z nomusini qurbon qilganligini yuqorida takidladik. Lujindek obrasi bu asardagi salbiy obrazdir. Paskash desak ham bo'laveradi. Marmeladovlarning xonasida xotirlash marosimi o'tkazilayotgan vaqtda Katerina Ivanovna uy egasini haqorat qiladi. U bolalari bilan darhol chiqib ketishini aytadi. To'satdan o'sha uyda yashaydigan Lujin kelib qoladi va Sonyani yuz rubl pul o'g'irlashda ayblaydi. Qizning "aybi" isbotlanadi: pul peshbandining cho'ntagidan topiladi. Sonya atrofidagi odamlar nazarida fohishadan tashqari endi o'g'ri ham bo'lib ko'rinadi. Ammo to'satdan Lujinning o'zi pulni Soniyaning cho'ntagiga jimgina solib qo'yganini ko'rgan guvoh topiladi. Tuhmatchi sharmanda bo'ladi va Raskolnikov Lujinning qilmishi sabablarini tinglovchilarga tushuntiradi: u Dunya oldida akasi va

2-TOM, 1-SON

Sonyani kamsitib, Dunyoni o'ziga qaytarishga umid qilmoqda edi. Shundan so'ng Rodion va Sonya uyga boradi, u yerda yigit qizga kampir va Lizavetani o'ldirganini aytib beradi. Qiz Rodionga aybni ixtiyoriy ravishda tan olish va mashaqqatli mehnat evaziga gunohlarini yuvishni taklif etadi. Biroq Raskolnikov vijdon va inson sevgisiga muhtoj bo'lgan "qaltiroq jonzot"ga aylanganidan afsuslanadi. "Men hali kurashaman" deb, Sonyaning taklifiga ko'nmaydi. "Asardagi Soniya obrazi qaysidir ma'noda "Telba" romanidagi ayrim jihatdan Mishkinga o'xshab ketadi. "Telba"dagi Mishkin iso Masihning protatipi sifatida poklik tomsoli bo'lsa, "Jinoyat va jazo" asari qahramoni ham Raskolnikovning polanish yo'lidagi yo'l ko'rsatuvchi yo'l boshchi bo'ldi, albatta" (Bu bizning shaxsiy fikirimiz). Roman tahlilining boshqa tafsilotlari Raskolnikovning ta'kidlashicha, kuchli shaxs tomonidan o'ldirilgan bir kimsa, hech kimga foydali bo'lmagan, ammo bu boshqalarga baxtli bo'lishga yordam beradi deb o'ylagan. Raskolnikov sudxo'r kampirni o'ldirgan bo'lsada, o'zining jinoiy harakatini gunoh deb hisoblamadi. Keksa sudxo'rni o'ldirish orqali Raskolnikov boshqalarga yordam berish uchun uning pulini olmoqchi edi. Axir, kampir o'zgalarning dardidan naf ko'radiyu, shunday nopok yo'l bilan qo'lga kiritganini olib, muhtoj kambag'allarga bermaysanmi? Kitobxon, "Jinoyat va jazo" romanini tahlil qilar ekan, odam beixtiyor shu muammolar haqida o'ylaydi. Ammo roman qahramoni jinoyat sodir etganidan so'ng dahshatli narsalarni anglab yetganida – qotilga aylangani, qo'lidagi qon hatto yaqinlarini quchoqlashga ham xalaqit berayotgani, vijdoni uni kemirayotganida Raskolnikov obrazi yanada chuqurroq ochiladi. Bu yerda Raskolnikov Sonya Marmeladovaning ahvoli unikidan yaxshi emasligini tushunadi, lekin u yuragi qotib qolishga va odamlardan g'azablanishiga yo'l qo'ymadi, lekin u Xudoga bo'lgan ishonchini saqlab qoldi. Shunisi e'tiborga loyiqki, Raskolnikov o'z jinoyati haqida birinchi bo'lib hamdardlik va yordam kutgan Sonya edi. Jinoyat va jazo tahlili - xulosalar Rodion Raskolnikov Sonyadan eshitishni xohlagan narsani eshitdimi? Sonya unga tavba qilishni va odamlarga qalbini ochishni maslahat berdi, lekin Raskolnikov buni boshqacha qildi: u huquqni muhofaza qilish organlari xodimlariga jinoyatni tan oldi va oxir-oqibat jazoni og'ir mehnatda o'tash uchun surgun qilindi. Dostoevskiyning ikkala qahramoni - Raskolnikov va Sonya Marmeladova ularning qalblarini vayron qilishdi, lekin faqat Sonechka chuqur axloqiy e'tiqodga ega edi va Rodion aynan shu e'tiqodga qildi amal qildi. Ammo Raskolnikov jazoni o'tayotganda ruhiy olamida chuqur o'zgarishlar yuz berdi. Sonya uning ruhiy qayta tug'ilishiga va uning axloqiy tamoyillarining o'zgarishiga hissa qo'shadi. "Alloh insonlar qalbiga muhabbat orqali kirib boradi" (bizdan). Mich Elbomning "Moring seshanba darslari" nomli kitobda shunday jumlar bor: "Muhabbat biz o'lganimizdan keyin ham abadiy qolish vositasidir". Raskolnikov hamda Soniyalar misolida biz aynan shularni ko'rishimiz mumkin. Fyodor Dostoyevskiy o'z romanida inson hayotida baxtga erishish, agar inson

2-TOM, 1-SON

nasroniylik tamoyillariga amal qilsa, Xudoga ishonsa va yaxshilik qilsagina bu amallar ulugʻlikka olib borishini ochib beradi. Bu kuch va yurak qattiqligi uchun kurash emas, balki hayotni maʼno bilan toʻldiradi. Biz "Jinoyat va jazo" romanini qisqacha tahlil qilishga harakat qildik.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. M.F.Dostoyevskiy "Jinoyat va jazo" Toshkent 2021 329 bet
2. M.F.Dostoyevskiy "Jinoyat va jazo" Toshkent 2021 333 bet
3. M.F.Dostoyevskiy "Jinoyat va jazo" Toshkent 2021 333 bet
4. M.F.Dostoyevskiy "Jinoyat va jazo" Toshkent 2021 336 bet

